

Apostoli sv. Filip i Jakov Alfejev u hagiografiji i poeziji Marka Marulića

Helena Dragić*

hdragic@ffst.hr

<https://orcid.org/0000-0002-6808-2271>

<https://doi.org/10.31192/np.20.1.6>

UDK: 821.163.42Marulić, M.

27-246Philippus Apostolus, sanctus

27-246Jacobus Apostolus, sanctus

Pregledni članak / Review

Primljeno: 13. ožujka 2021.

Prihvaćeno: 8. svibnja 2021.

Na temelju Matejeva, Markova, Lukina i Ivanova evanđelja, Djela apostolskih te hagiografske zbirke Legenda aurea aut vitae sanctorum Jakoba de Voragine, ali i druge relevantne literature u radu se govori o dvanaestorici Isusovih učenika i apostola. Posebna pozornost posvećuje se (re)konstrukciji života apostola sv. Filipa i sv. Jakova. Juraj Šižgorić i Marko Marulić u svojim pjesmama opjevali su apostole među koje su uvrstili i sv. Pavla koji je sam sebe nazivao apostolom. Sv. Filip propovijedao je među Skitima. Razapet je i dotučen kamenjem u Hijerapolu. Dvije njegove kćeri mučeničkom smrću posvjedočile su vjeru u Isusa Krista. Sv. Jakov Alfejev nazivan je i Jakov Mlađi, Jakov Pravedni te brat Gospodinov jer je iznimno sličio Isusu pa su ih zamjenjivali. Bio je prvi biskup u Jeruzalemu, gdje je mučen i umoren. Relikvije apostola sv. Jakova Alfejeva nalaze se u rimskoj crkvi Dodici apostoli uz apostola Filipa. Stoga ih Katolička crkva slavi istoga dana. Spomendan sv. Filipa i sv. Jakova Alfejeva do 1955. godine slavio se 1. svibnja. Papa Pio XII. te godine odredio je taj dan kao spomendan sv. Josipa radnika, a svetkovina sv. Filipa i Jakova premještena je na 3. svibnja.

Gljučne riječi: apostoli, Djela apostolska, evanđelja, legende, povjesničari.

* Izv. prof. dr. sc. Helena Dragić, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Poljička cesta 35, HR-21000 Split.

Uvod

Po redosljedu pozivanja sv. Filip bio je peti, a sv. Jakov Alfejev deveti Isusov učenik. Sv. Filip i Jakov spominju se u evanđeljima i *Djelima apostolskim*. Od neprocjenjive je vrijednosti djelo *Aurea legenda aut vitae sanctorum (Zlatna legenda ili životi svetaca)*¹ Jakoba de Voragine.² Autor je djelo napisao oko 1260. godine, a prvi put objavljeno je između 1450. i 1475. godine³ i ubrzo je prevedeno na mnoge jezike i postalo najčitanijim djelom.

Voraginski⁴ se pri pisanju *Zlatne legende* služio evanđeljima, *Djelima apostolskim* i zapisima pet ranih kršćanskih pisaca, Barnabe,⁵ Klementa Rimskoga,⁶ Herme, Ignacija Antiohijskoga i Polikarpa iz Smirne,⁷ kao i povijesnim spisima i kronikama Josipa Flavija, Izidora, Hegesipa, Euzebija Cezarejskoga, Jeronima, Mileta, Balete i dr. *Nikodemovo evanđelje* je također bilo izvorom za Voraginskoga, kao i martirologiji te usmene predaje i legende.⁸

Juraj Šižgorić je 3. siječnja 1487. godine objavio šesnaest pjesama spjevanih sapfičkim strofama. Od tih pjesama, trinaest je himni, posvećenih apostolima.⁹ Šižgorić je među apostole uvrstio sv. Pavla.¹⁰ Trideset godina kasnije Marko

¹ Djelo se najčešće naziva *Aurea legenda – Zlatna legenda*.

² Jakob je rođen oko 1230. godine u Voragini (danas Vorazze kod Genove). S četrnaest godina stupio je u novoosnovani dominikanski red. Bio je vrstan govornik, propovjednik i nadbiskup Genove. Umro je 13. ili 14. srpnja 1298. godine. Papa Pio VII. je 1816. godine Jakoba Voraginu proglasio blaženim.

³ Djelo je tiskao dr. Simon Horobin, a namijenio ga je plemstvu. William Caxton djelo je na engleskom jeziku objavio 1483., a deveto je izdanje doživjelo 1527. godine.

⁴ Sukladno hrvatskom standardnom jeziku u ovom radu navodi se kao Jakov Voraginski.

⁵ Barnaba je ujak sv. Marka evanđelista. Po predaji, *Posljednja večera* bila je u kući Markove majke Marije. [O tome više: Marko DRAGIĆ, Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata, *Nova prisutnost*, 14 (2016) 2, 259-281.]

⁶ Sv. Klement Rimski bio je treći nasljednik sv. Petra. Biskupijom je upravljao od 92. do 101., a prema djelu *Liber Pontificalis* od 88. do 97. godine. Nadalje, prema *Djelima Passio Clementis* i *Martyrium S. Clementis* mučeništvo je podnio zatočen u Herzonezu na Krimu, gdje je najprije bio osuđen na rad u rudnicima, a potom sa sidrom oko vrata bačen u more. Sv. Ćiril bio je uvjeren da našao njegove relikvije i prenio ih u Rim. Autor je *Poslanice Korinćanima* napisane 96. godine, a u njoj ne spominje svoje ime nego govori u množini (mi) [usp. Ivan BODROŽIĆ, *Vjera i djela. Sveti Klement Rimski* (23.11.2016) <https://www.vjeraidjela.com/sveti-klement-rimski/> (15.04.2021)].

⁷ Tih pet ranokršćanskih pisaca naziva se *apostolskim ocima* [usp. Michael GLAZIER, Monika K. HELWIG (pr.), *Suvremena katolička enciklopedija*, Split, Marjan tisak, 2005, 51].

⁸ Legenda je vrsta priče koja ima vjerski karakter i u njezin sadržaj se vjeruje. Legenda se dugo tumačila kao pripovijest o životima svetaca te o Božjim čudesima. Legenda je nazvana prema latinskom glagolu *lĕgo, lĕgi, lĕctum* 3. = ono što valja čitati, ono što treba čitati [usp. Marko DRAGIĆ, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske, Croatica et Slavica Iadertina*, 12 (2016) 1, 153-177].

⁹ Darko NOVAKOVIĆ, Šižgoričeve i Marulićeve latinske pjesme o apostolima, *Colloquia Maruliana*, 2 (1993) 36-48.

¹⁰ Savao je bio veliki progonitelj kršćana. Bio je službeni svjedok kamenovanja sv. Stjepana Prvomučenika. Nakon umorstva sv. Stjepana Savao je krenuo u Damask pokoriti kršćansku zajednicu. Na putu ga je udarila snažna svjetlost, pao je na zemlju, potpuno oslijepio i začuo riječi: »Savle, Savle, zašto me progoniš?« Obratio se na kršćanstvo, u pustinji je učinio pokoru

Marulić spjevao je pjesme *De duodecim apostolis*.¹¹ Vjerojatno je i *Legenda aurea aut vitae sanctorum* Jakoba de Voragine bila predloškom za Marulićeve pjesme. Međutim, tamo gdje je Marulić imao pouzdane podatke ograničavao se na njih, što se posebno ogleda u pjesmi o sv. Petru, tu se isključivo služio *Djelima apostolskim* ne koristeći pri tome apokrifne i legende. Prema *Djelima apostolskim* ispjevane su i pjesme o sv. Pavlu kao i o sv. Jakovu Alfejevu. Život sv. Barnabe i sv. Ivana evanđelista, uglavnom je napisan, prema *Djelima apostolskim*. Marulićeve pjesme su nejednake po broju stihova. Primjerice sv. Pavlu je posvećeno 48, a Matiji 14 stihova.¹² Šižgorić se u svojim himnama poziva na Hegesipa, a Marulić na Josipa Flavija. Oba se pozivaju i na *Crkvenu povijest* Euzebija Cezarejskoga.¹³ Nakon Tridentskoga sabora¹⁴ Katolička crkva značajnu pozornost pridavala je hagiografskim spisima. Najznačajnija hagiografska zbirka u posttridentskom vremenu je *Acta sanctorum* svećenika i flamanskoga hagiografa Ioannesa Bollandusa.¹⁵ Cilj rada je (re)konstruirati i rekognoscirati život i djelo apostola sv. Filipa i sv. Jakova Alfejeva.

1. Ustanovljenje dvanaestorice apostola

Izraz apostol potječe od grčkoga glagola *apostello* u značenju *odašaljem, pošaljem* i označava *poslanika* ili *službenoga glasnika, vjerovjesnika*. Apostolom se označavaju oni koje je poslao zemaljski Isus, uskrslu Gospodin ili Crkva da bi naviještali Isusovo poslanje na zemlji.¹⁶ Apostolima su se najprije označavala dvanaestorica učenika, koje je Isus poslao da nastave njegovu misiju, propovijedajući evanđelje i da u njegovo ime čine znakove.¹⁷

Dok je Ivan Krstitelj stajao s dvojicom učenika, ugledao je Isusa i rekao: »Evo Jaganjca Božjega!« Kad su to čula, njegova dva učenika su pošla za Isusom. Isus se obazreo i upitao: »Što tražite?« Ivanovi učenici su mu rekli: »Rabbi« – što

i uzeo ime Pavao. Sv. Barnaba i sv. Marko primili su Pavla te je gorljivo propovijedao vjeru u Isusa Krista. Od Barnabe i Marka otišao je na Balkan širiti kršćanstvo. U drevnim Filipima (današnjem Skopju) rijeka Lidija baštini ime prema Lidiji koju je, kao prvu Europljanku, na toj rijeci krstio Pavao [usp. Marko DRAGIĆ, Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini, *Ethnologica Dalmatica*, 27 (2020) 37-84].

¹¹ Usp. Mijo KORADE, Srednjovjekovna hagiografija i Marulićevi životopisi apostola i crkvenih otaca, *Colloquia Maruliana*, 13 (2004) 105-109.

¹² Usp. Novaković, *Šižgoričeve i Marulićeve latinske...*, 36.

¹³ Usp. Korade, *Srednjovjekovna hagiografija...*, 108.

¹⁴ *Tridentski sabor* sazvao je papa Pavao III. s podrškom cara Karla V., a djelovao je s prekidima 1545-1548, 1551-1552, 1562-1563.

¹⁵ Ioannes Bollandus (1596-1665) je u Antwerpenu nastavio rad Heriberta Rosweydea. Vidjevši da je posao golem, angažirao je suradnike. Nakon smrti njegovo djelo su nastavili drugi koji su osnovali *Društvo bollandista*.

¹⁶ Glazier, Helwig (pr.), *Suvremena katolička...*, 49-50.

¹⁷ Anđelko BADURINA (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1990, 129.

znači: »Učitelju – gdje stanuješ?« Isus im je odgovorio: »Dodite i vidjet ćete.« Bila je otprilike deseta ura.¹⁸ Pošli su i vidjeli gdje Isus stanuje i ostali su kod njega toga dana. Jedan od njih bio je Andrija koji je otišao do svoga brata Šimuna i rekao mu: »Našli smo Mesiju!« – što znači »Krist – Pomazanik.« Doveo ga je Isusu koji ga je pogledao i rekao: »Ti si Šimun, sin Ivanov! Zvat ćeš se Kefa!« – što znači »Petar – Stijena« (Mt 3,1-17; Mk 1,1-11; Lk 3,1-22).

Nakon pozvanih Andrije i Petra, Isus je prolazeći pored Galilejskoga mora ugledao Jakova i brata mu Ivana koji su s ocem Zebedejem u lađi krpali mreže. Isus ih je odmah pozvao i oni su ostavili oca s nadničarima u lađi i otišli za Isusom (Mt 4,12-22; Lk 4,14-15; 5,1-11; Iv 1,35-51).

Sutradan Isus je pošao u Galileju. Našao je Filipa u Betsaidi, Andrijinom i Petrovom gradu, i rekao mu: »Pođi za mnom!« Filip je našao Natanaela (Bartolomeja)¹⁹ i javio mu: »Našli smo onoga o kome je pisao Mojsije u Zakonu i proroci: Isusa, sina Josipova, iz Nazareta.« Natanael je bio sumnjičav da iz Nazareta može biti što dobro. Filip mu je rekao: »Dođi i vidi.« Kad je Isus ugledao gdje dolazi, rekao je za njega: »Evo istinitog Izraelca u kojem nema prijevare!« Natanael je Isusa upitao: »Odakle me poznaješ?« Isus mu je odgovorio: »Vidjeh te prije negoli te Filip pozva, dok si bio pod smokvom.« Natanael je rekao: »Učitelju, ti si Sin Božji! Ti kralj si Izraelov!« Isusov odgovor bio je: »Stoga što ti rekoh: 'Vidjeh te pod smokvom', vjeruješ. I više ćeš od toga vidjeti!« Isus je još rekao: »Zaista, zaista, kažem vam: gledat ćete otvoreno nebo i *anđele Božje gdje uzlaze i silaze* nad Sina Čovječjega« (Mt 3,1-17; Mk 1,1-11; Lk 3,1-22).

Po redosljedu pozivanja svojih učenika imena dvanaestorice su: prvi Šimun, zvani Petar, i Andrija, brat njegov; i Jakov, sin Zebedejev, i Ivan brat njegov; (3) Filip i Bartolomej; Toma i Matej carinik; Jakov Alfejev i Tadej; (4) Šimun Kananaj i Juda Išariotski, koji ga izda (Mk 3,13-19; Lk 6,12-16).

Krist je dozvao dvanaesticu svojih apostola i dao im vlast da izgone nečiste duhove i da liječe svaku bolest i nemoć. Tu dvanaesticu učenika Isus je uputio da niti idu poganima niti u bilo koji samarijski grad nego da idu »k izgubljenim ovcama doma Izraelova«, da putom propovijedaju: »Približilo se kraljevstvo nebesko« i da besplatno bolesne liječe, mrtve uskrisuju, gubave čiste, zloduhe izgone. Isus je apostolima rekao da ne stječu zlato ni srebro, niti mjed sebi u pojase, ni putne torbe, ni dviju haljina, ni obuće, ni štapa jer je vrijedan radnik svoje hrane. Apostoli su upućeni da u bilo kojem gradu ili selu razvide tko je u njemu dostojan i da ondje ostanu, a pri ulasku u kuću neka joj zažele mir, i ako kuća bude dostojna, neka mir apostola siđe na nju. Ako kuća ne bude dostojna, neka se mir vrati apostolima. Gdje apostoli ne budu primljeni i ne poslušaju se njihove riječi, neka iziđu iz kuće ili toga mjesta i prašinu otresu sa svojih nogu, jer lakše će biti zemlji sodomskoj i gomorskoj na Sudnji dan nego tomu mjestu (Mk 6,7-13; Lk 9,1-6).

¹⁸ Deseta ura – 16.00 sati.

¹⁹ U hrvatskoj antroponimiji koriste se imena Bartol i Bariša.

Prije Uzašašća Isus se ukazao jedanaestorici apostola dok su bili za stolom prekorivši ih što nisu povjerovali onima koji su ga vidjeli uskrsloga od mrtvih. Isus im je rekao da pođu po svijetu propovijedati evanđelje svemu stvorenju. Tko povjeruje i pokrsti se, spasit će se, a tko ne povjeruje, osudit će se. Ovi znakovi pratit će one koji povjeruju: u njegovo ime će izganjati zloduhe, novim jezicima će govoriti, a popiju li što smrtonosno neće im nauditi; na nemoćnike će ruke polagati i bit će im dobro (Mt 28,16-20; Lk 24,36-49; Iv 20,19. 23; Dj 1,6-8).

2. Sveti Filip

Filip je rođen u Betsaidi. Bio je među učenicima Ivana Krstitelja prije nego što ga je Isus pozvao za apostola.²⁰ Blizu Pashe Isus je otišao na drugu stranu Galilejskog, Tiberijadskog mora. Pratilo ga je silno mnoštvo gledajući znamenja koja je činio bolesnicima. Isus je izašao na goru i sjeo sa svojim učenicima. Vidjevši mnoštvo naroda Isus je upitao Filipa: »Gdje da kupimo kruha da ovi blaguju?« To je rekao kušajući ga jer znao je što će učiniti. Filip je odgovorio da dvjesto denara ne bi bilo dovoljno da svaki ponešto dobije. Apostol Andrija je rekao da je među mnoštvom dječak koji ima pet ječmenih kruhova i dvije ribice! Isus je rekao: »Neka ljudi posjedaju!« Posjedalo oko pet tisuća muškaraca. Isus je uzeo kruhove, izrekao zahvalnicu pa kruhove podijelio mnoštvu. Isto je učinio i s ribicama. Kad se mnoštvo nasitilo, Isus je rekao svojim učenicima: »Skupite preostale ulomke da ništa ne propadne!« Skupili su i napunili dvanaest košara ulomaka što je od pet ječmenih kruhova preostalo onima koji su blagovali. Kad su ljudi vidjeli čudo koje je Isus učinio, rekli su: »Ovo je uistinu Prorok koji ima doći na svijet!« Isus je vidio da kane doći, pograbiti ga i zakraljiti te se ponovno povukao u goru, posve sam (Mt 14,13-21; Mk 6,30-34; Lk 9,10-17).

Kad je silan svijet došao na Blagdan, čulo se da Isus dolazi u Jeruzalem. Svijet je uzeo palmine grančice i izišao Isusu ususret vičući: »Hosana! Blagoslovljen Onaj koji dolazi u ime Gospodnje! Kralj Izraelov.« Isus je našao magarčića i sjeo na nj, kao što je pisano: Ne boj se, kćeri Sionska! Evo, kralj tvoj dolazi jašuć na mladetu magarčinu! Mnoštvo koje je bilo s Isusom kad je Lazara iz groba uskrisio krenulo je u susret Isusu. Farizeji su na to rekli: »Vidite da ništa ne postizete. Eno, svijet ode za njim!« (Mt 21,1-11; Mk 11,1-11; Lk 19,28-40).

Među onima, koji su se došli klanjati na Blagdan, bili su i neki Grci koji su prišli Filipu i zamolili ga: »Gospodine, htjeli bismo vidjeti Isusa.« Filip je to kazao Andriji pa su njih dvojica otišli i rekli Isusu. Isus im je odgovorio: »Došao je čas da se proslavi Sin Čovječji. Zaista, zaista, kažem vam: ako pšenično zrno, pavši na zemlju, ne umre, ostaje samo; ako li umre, donosi obilat rod« (Mt 16,24-25; Mk 8,34-35; Lk 9,23-24).

²⁰ Usp. Erhard GORYS, *Leksikon svetaca*, Jastrebarsko, Naklada Slap, 2003, 129.

Na *Posljednjoj večeri*, Isus je apostolima rekao da se ne uznemiruju njihova srca i da ide u dom Oca svoga, pripremiti im mjesto te da će ponovno doći i uzeti ih k sebi rekavši im da znaju put kamo On odlazi. Toma je rekao da ne znaju kamo odlazi i kako onda mogu put znati. Isus mu je odgovorio:

»Ja sam Put i Istina i Život: nitko ne dolazi Ocu osim po meni. (7) Da ste upoznali mene, i Oca biste moga upoznali. Od sada ga i poznajete i vidjeli ste ga.« Filip se obratio Isusu riječima: »Gospodine, pokaži nam Oca i dosta nam je!« (9) Nato će mu Isus: »Filipe, toliko sam vremena s vama i još me ne poznaš? Tko je vidio mene, vidio je i Oca. Kako ti onda kažeš: »Pokaži nam Oca«? (10) Ne vjeruješ li da sam ja u Ocu i Otac u meni? Riječi koje vam govorim, od sebe ne govorim: Otac koji prebiva u meni čini djela svoja. (11) Vjerujte mi: ja sam u Ocu i Otac u meni. Ako ne inače, zbog samih djela vjerujte. (12) Zaista, zaista, kažem vam: Tko vjeruje u mene, činit će djela koja ja činim; da veća će od njih činiti jer ja odlazim Ocu. (13) I što god zaištete u moje ime, učinit ću, da se proslavi Otac u Sinu. (14) Ako me što zaištete u moje ime, učinit ću« (Mt 26,31-35; Mk 14,17-31; Lk 22,31-34).

Filip je s deseticom apostola bio nazočan kod Kristova uzašašća. Prije nego što je uzdignut na nebo, Isus je apostolima rekao: »Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvorenju.« Kad su se apostoli vratili s Maslinskoga brda, u one dane, Petar je ustao i obratio se apostolima, a bilo je nazočno oko sto dvadeset duša, riječima:

»Braćo! Trebalo je da se ispuni Pismo što ga na usta Davidova proroke Duh Sveti o Judi, koji bijaše vođa onih što uhvatiše Isusa, a Juda se ubrajao među nas i imao udio u ovoj službi. (18) On, eto, steče predio cijenom nepravdnosti pa se stro-pošta, raspuče po sredini i razli mu se sva utroba. (19) I svim je Jeruzalemcima znano da se onaj predio njihovim jezikom zove Akeldama, to jest Predio smrti (...).« Tada je Matija izabran za dvanaestoga apostola (Dj 1,15-26).

Sv. Filip je dvadeset godina propovijedao među Skitima, koji su ga uhvatili i prisiljavali da prinese na žrtvu bogu Marsu. Ispod kipa Marsa izišao je veliki zmaj koji je ubio svećenikova sina dok je potpaljivao vatru za žrtvu. Zmaj je ubio i dvojicu tribuna čije su sluge Filipa držali u okovima. Od daha zmaja svi ljudi su se razboljeli, a Filip im je rekao: »Vjerujte mi i razbijte ovaj kip, a umjesto njega klanjajte se križu Gospodinovu, da bi vaši bolesnici ozdravili, a mrtvi uskrsnuli.« Bolesnici su molili Filipa da će ga poslušati, ako ispuni obećanje. Filip je zapovjedio zmaju da krene u pustinju i da nikome ne čini zlo. Zmaj je otišao i više se nije pojavio, a Filip je ozdravio sve bolesne, oživio troje mrtvih te su se svi krstili. Svi su se obratili pa je Filip još godinu dana propovijedao te zaredio svećenike i đakone. Potom je otišao u Aziju u Hijerapol u Frigiji (danas jugozapadna Turska) i uništio herezu ebionita.²¹ U tom gradu bile su njegove dvije kćeri koje su mnoge pogane obratile u kršćansku vjeru. Jakov Voraginski

²¹ Ebioniti su bili židovsko-kršćanska sekta koja je priznavala Mojsijev zakon i Matejevo evanđelje. Isusa su smatrali prorokom, osuđivali su svaku žrtvu i zagovarali vegetarijanstvo.

poziva se na Izidora,²² koji u knjizi o životima i smrti svetaca, kaže da je Filip propovijedao Galima i prosvijetlio ih je u vjeri te je kasnije otišao u grad Hijerapol. Sedam dana prije smrti, u osamdeset sedmoj godini života, pozvao je biskupe i svećenike i rekao im: »Ovih mi je sedam dana Gospodin udijelio poradi opomene vama.« Pogani Hijerapola razapeli su ga i dotukli kamenovanjem.²³

Marko Marulić navodi da je apostol Filip razapet na križu i kamenovan na smrt u frigijskom gradu Hijerapolu:

»Ne znajući za strah naučavaše istinu; stoga
 Raspeše njega na križ, kamenovaše na smrt.
 Ondje je sahranjeno u grobu njegovo tijelo,
 Ali mu nastava duh nebeskog kraljevstva dvor.«²⁴

Najčešće se navodi da je Filip mučeništvo podnio oko 80. godine. Tijelo mu je pokopano u Hijerapolu²⁵ i čašćeno, a dvije njegove kćeri umrle su mučeničkom smrću dugo nakon njegove smrti i također su pokopane, jedna s desne strane, a druga s lijeve strane tijela svojega oca. Prema drugoj legendi Filip je opazio da u Hierapolu narod štuje neku golemu zmiju. Križem je učinio da nestane zmija, a iza nje je ostao strašan smrad od kojeg su mnogi umirali, a među njima i kraljev sin. Filip je uz pomoć križa oživio mladića. Svećenici, koji su štovali zmiju, uhvatili su Filipa i pogubili ga.²⁶ Prema nekim predajama razapet je na stablu. Euzebije Cezarejski navodi da je Filip imao tri kćeri. Dvije od njih ostarjele su kao djevice, treća njegova kćer živjela je u Duhu Svetome i počiva u Efezu.²⁷

²² Sveti Izidor Seviljski rodio se oko 556. godine u Sevilli. Rano je ostao bez roditelja pa je brigu o njemu preuzeo stariji brat opat. Izidor je brata u opatskoj službi naslijedio u 30. godini života. Posvetio se znanosti. Najpoznatija su mu djela: *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum, Etymologiae, Origines*. Pisao je i o životima, mučeništvima i smrti svetih. Umro je 636. godine.

[Emil HERŠAK, *Ideologija i osmišljavanje podrijetla*, (17.02.2011), https://bib.irb.hr/datoteka/562838.Podrijetlo_skripta2.pdf (13.04.2021) 70].

²³ Jacobus de VORAGINA, *Zlatna legenda*, sv. I., prev. Stjepan Pavić, Zagreb, Demetra, 2014, 294.

²⁴ Marko MARULIĆ, *Latinski stihovi*, prev. i prir. Bratislav Lučin i Darko Novaković, Split, Književni krug Split, 2005, 269.

²⁵ Talijanski arheolozi tvrde da su u antičkom gradu Hijerapolu (današnjem gradu Pamukale) u ruševinama crkve, koja je otkopana, otkrili grob apostola sv. Filipa, a njegov grob još nije otvoren [U Turskoj pronađen grob apostola Filipa?, *Biblija govori...*; <https://biblija-govori.hr/uturskoj-pronaden-grob-apostola-filipa-2/> (02.05.2021)].

²⁶ Usp. Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike...*, 228.

²⁷ Euzebije CEZAREJSKI, *Crkvena povijest*, preveo, napisao uvod i bilješke Marijan Mandac, ofm, Split, Služba Božja, 2004, 352.

3. Sveti Jakov Alfejev

O životu i mucu apostola sv. Jakova Mlađega prvi je izvijestio Josip Flavije,²⁸ a kasnije su, među ostalima, to preuzeli Klement,²⁹ Hegezip,³⁰ Euzebije Cezarejski,³¹ Jeronim.³² Ta se tradicija nastavila u srednjovjekovnim hagiografijama i apokrifima, primjerice u djelu *Gloria martyrum* Grgura iz Toursa i Zlatnoj legendi.³³

Apostol Jakov rođen je u Galileji od oca Alfeja i majke Marije Kleofine. Poznat je pod nazivima: Jakov Alfejev, brat Gospodinov, Jakov Pravedni. Jakov Mlađi i Jakov Manji nazivan je zato da bi se razlikovao od Jakova Zebedejeva. Po redoslijedu pozivanja bio je deveti Isusov učenik. Propovijedao je u Elvtopopolju i okolini te u Egiptu.³⁴ Jakova, Kefu (Petra) i Ivana, sv. Pavao naziva stupovima Crkve: »(9) i spoznavši milost koja mi je dana, Jakov, Kefa i Ivan, smatrani stupovima, pružiše meni i Barnabi desnice zajedništva: mi ćemo među pogane, a oni među obrezane! (10) Samo neka se sjećamo siromaha, što sam revno i činio« (Poslanica Galaćanima). Jakov je nazivan i drugim Ivanom Krstiteljem.³⁵ Jakov Alfejev svjedočio je Kristovu životu, stradanju, uskrsnuću i uzašašću. Jakov je prvi primio biskupstvo u Jeruzalemu.³⁶

Brat Gospodinov zove se budući da su toliko sličili da ih je svijet zamjenjivao. Kad su Židovi krenuli uhvatiti Isusa, da ne bi pogrešno uhvatili Jakova,

²⁸ Židovski povjesničar, vojskovođa i književnik, Josip Flavije živio je od 37. do 100. godine. Poznata su mu djela *Židovske starine*, *O židovskom ratu* i dr.

²⁹ Vidi bilješku 6.

³⁰ Hegezip je ranokršćanski pisac i povjesničar iz Palestine (2. stoljeće). Neko je vrijeme djelovao u Korintu te Rimu.

³¹ Euzebije Cezarejski (? oko 265. – † Cezareja Palestinska, 340.) crkveni je povjesničar.

³² Slavni Jeronim (Stridon, oko 347. – † Jeruzalem, 422.) naučitelj Crkve. Mlad je otišao na školovanje. Autor je životopisa prvoga pustinjaka sv. Pavla. U Treveru je našao neke knjige sv. Hilarija, ispisao ih i vratio se u Akvileju. Došao na svoju djedovinu i sestru preporučio nekim ženama jer su mu otac i majka umrli. Nedugo zatim se uputio u Grčku i Siriju te ušao u Antiohiju. Sirija je bila puna pokornika pustinjaka. Sveti Jeronim slijedio ih je u pustinji četiri godine hraneći se biljkama i korijenjem. Nakon četiri godine pokorništva otišao je u *Sveto Mjesto* i ondje naučio židovsko pismo. Papa Damaz zapovjedio mu je da dođe k njemu te mu je dodijelio jednu *parokiju* i zato se Jerolim naziva kardinalom. Tri godine je ostao u Rimu propovijedajući i pišući. Ponovno je otišao u Jeruzalem te je pored jasala gdje se Isus rodio ozidao samostan i ondje četrdeset godina nastavio činiti pokoru. Stari je zavjet preveo s hebrejskoga, a Novi zavjet s grčkoga. Mnogo je još napisao, poglavito materinim jezikom. Umrlo je u osamdeset šestoj godini života 30. rujna 422. i bio pokopan pored Gospodinovih jasala. Kasnije su njegove relikvije prenesene u Rim i po njemu je Bog mnoga čudesa učinio [Marko DRAGIĆ, *Književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva*. Hrvatska barokna književnost, Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2006, 24-25].

³³ Vesna BADURINA STIPČEVIĆ, Jeronimov životopis Jakova apostola Mlađeg u hrvatskoglagoljskim brevijarima, *Croatia*, 64 (2020) 44, 7-23.

³⁴ Sveti apostol Jakov Alfejev <https://www.biografija.org/religija/sveti-apostol-jakov-alfejev/> (13.04.2021).

³⁵ Jakov Mlađi kojeg su zvali Drugi Ivan Krstitelj; <http://www.obitelj-malih-marija.com/jakov-mladi-svetac-kojeg-zvali-drugi-ivan-krstitelj/> (13.04.2021).

³⁶ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest...*, 598.

Juda Iškariotski izdao je Krista poljupcem. Voraginski piše da to potvrđuje i Ignacije Antiohijski u pismu Ivanu evanđelistu u kojem piše da je Jakov Pravedni sličan Isusu Kristu po izgledu, životu i ponašanju kao da mu je blizanac. Smatralo se da su Isus i Jakov potekli od braće Josipa i Kleofa i dviju sestara. Voraginski piše, kako to tvrdi Ivan Balet, ali i ukazuje da treba uzeti u obzir i to da su Židovi srodnike s obje strane nazivali su braćom.³⁷

Sv. Pavao u *Poslanici Galaćanima* kaže: »Od apostola ne vidjeh nikoga drugog osim Jakova, brata Gospodinova.« Nazvali su ga Jakovom Pravednim zbog njegove velike svetosti. Sv. Jeronim bilježi da je bio tako svet da su se ljudi trudili dodirnuti rub njegova ogrtača ili plašta. Euzebije piše da je bio svet od majčine utrobe, niti je pio vina niti opojna pića, nikad nije jeo mesa, nije se šišao, nije se mazao uljem ni išao u javne kupke, uvijek se oblačio u lanenu haljinu. Toliko je klečao moleći da su mu koljena bila tvrda kao rogovi deve.³⁸

Apostoli su 49. godine održali Prvi apostolski sabor u Jeruzalemu.³⁹ Ne mogavši uhvatiti Pavla, Židovi su svoje progone usmjerili protiv sv. Jakova. Govorili su da prijeti opasnost da sav narod počne iščekivati Isusa kao Krista. Stoga su poslali Jakovu i zamolili ga neka se popne na vrh Hrama i da se odozgo čuju njegove riječi. Pismoznanci i farizeji postavili su Jakova na vrh Hrama i dovikivali mu da puku glasno kaže da se vara u pogledu Isusa. Jakov im je odgovorio da Sin Čovječji sjedi u nebu s desne strane Velike sile i da će doći na nebeskim oblacima. Mnogi su se osvjedočili i slavili Jakovljevo svjedočenje govoreći: »Hosana sinu Davidovu!« Tada su pismoznanci i farizeji odlučili popeti se i Jakova baciti s krova Hrama. Nakon što su ga strmoglavili ljudi su ga počeli kamenovati, ali on je bio na koljenima govoreći: »Bože, oprosti im, jer ne znaju što čine.« Tada je jedan od sinova svećenika, po imenu Jakov, povikao: »Što činite, prestanite! Pravedni za vas moli. Gospodo, ostavite ovog pravednog čovjeka na miru.« Neki čovjek u toj zbrci uzeo je peračevu motku i apostola Jakova udario po glavi. Tako je mučeništvom okončao svoj život i bio pokopan u blizini Hrama.⁴⁰ Ljudi su htjeli kazniti zločince koji su ga ubili, ali oni su pobjegli.⁴¹ Unuk Heroda Velikoga, Herod Agripa I. dao je ubiti Jakova Alfejeva te je uhitio apostola Petra namjeravajući ga pogubiti pred Pashu. Međutim, Petra je anđeo čudesno spasio iz tamnice.⁴²

Marko Marulić je sv. Jakovu Mlađem posvetio četrdeset stihova. Njegovi stihovi u suglasju su s Djelima apostolskim. Mučeništvo sv. Jakova Marulić opisuje:

³⁷ Jacobus de Voragina, *Zlatna legenda...*, 295.

³⁸ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest...*, 290.

³⁹ O tome više: Dragutin MATAK, Još jedno razmatranje događaja u Antiohiji (Gal 2,11-14), *Kairos – evanđeoski teološki časopis*, 6 (2012) 1, 47-56.

⁴⁰ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest...*, 290-292.

⁴¹ Jacobus de Voragina, *Zlatna legenda...*, 296-297.

⁴² Mato ZOVKIĆ, Kronologija Pavlova djelovanja i pisanja, *Bogoslovska smotra*, 73 (2003) 1, 43-70, 49.

»Surovi zatim leviti na poticaj su Albinov
 Navukli omraze jed svetog na čovjeka tog.
 Prijetnjama su ga htjeli i silom primorati neka
 Porekne to da Krist Božji je mladice rod.
 Kad vidješe ipak da zalud je pokušaj svaki,
 Nedužnu njemu smrt zadati nagna ih gnjev.
 Kamenje bacajući izudaraše ga strašno,
 Pa s visine na tlo zatim strmoglave njegov.
 Valjaše se po zemlji i slomljenih moljaše nogu
 Oprost da bude dan neprijateljima tim,
 Jer ne znadu što čine; dok moli se, udarcem motke,
 Mozak mu smrskaju sav: tako je skončao on.«⁴³

Sv. Jakov mučeništvo je podnio strmoglavljen s krova hrama i kamenovan 62. godine.⁴⁴

3.1. *Jakovljeva poslanica*

U *Jakovljevoj poslanici* sv. Jakov (Mlađi) obraća se dvanaestorim židovskim plemenima, a koja su primila kršćanstvo i iselila se u Siriju, Cipar i Feniciju. Jakov zapovijeda da se brat niska soja ponosi svojim uzvišenjem, a bogataš svojim poniženjem:

»Ta proći će kao cvijet trave: sunce ogranu žarko te usahnu trava i cvijet njezin uvenu; dražest mu lica propade. Tako će i bogataš na stazama svojim usahnuti. Blago čovjeku koji trpi kušnju: prokušan, primit će vijenac života koji je Gospodin obećao onima što ga ljube.« Požuda rađa grijehom, a grijeh rađa smrću. Onaj tko se smatra bogoljubnim, »a ne obuzdava svoga jezika, nego zavarava srce svoje, isprazna je njegova bogoljubnost. Bogoljubnost čista i neokaljana jest: zauzimati se za sirote i udovice u njihovoj nevolji, čuvati se neokaljanim od ovoga svijeta« (Jak 1,1-27).

Vjera u Gospodina Isusa Krista ne smije se vezati s pristranošću, ne smije se omalovažavati ni siromah ni slaviti bogataš. Treba izvršavati kraljevski zakon po Pismu: Ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga. Sv. Jakov upozorava: Ne čini preljuba i Ne ubij, ali i: Vjera bez djela, mrtva je u sebi (Jak 2,1-12). U svojoj poslanici sv. Jakov piše o važnosti obuzdavanja jezika, zavisti i svadljivosti: »Ta gdje je zavist i svadljivost, ondje je nered i svako zlo djelo« (Jak 3,1-18). Apostol Jakov svoj glas digao je i protiv neslogā upozorivši:

»Bog se oholima protivi, a poniznima daje milost. Podložite se dakle Bogu! Oduprite se đavlu i pobjeći će od vas! Približite se Bogu i on će se približiti vama! Očistite ruke, grešnici! Očistite srca, dvoličnjaci! (...) Ne ogovarajte, bra-

⁴³ Marulić, *Latinski stihovi...*, 285.

⁴⁴ Usp. Badurina Stipčević, *Jeronimov životopis Jakova apostola Mlađeg...*, 9.

ćo, jedni druge! Tko ogovara ili sudi brata svoga, ogovara i sudi Zakon. (...) A tko si ti da sudiš bližnjega?» (Jak 4,6-12).

O krivom samopouzdanju sv. Jakov obraća se onima što se hvale:

»'Danas ili sutra otići ćemo u taj i taj grad, provesti ondje godinu, trgovati i zaraditi', a ne znate što će sutra biti. Ta što je vaš život? Dašak ste što se načas pojavi i zatim nestane! Umjesto da govorite: 'Htjedne li Gospodin, živjet ćemo i učiniti ovo ili ono', vi se razmećete svojim hvastanjima! Svako je takvo hvastanje opako« (Jak 4,1-16).

U svojoj poslanici apostol Jakov opominje bogataše (Jak 5,1-20).

3.2. Propast Jeruzalema

Nakon umorstva sv. Jakova Alfejeva Jeruzalem i cijelu Judeju nisu napuštali ustanci, ratovi i svakovrsne nevolje.⁴⁵ Gospodin je Izraelce upozorio:

»(14) I kad vidite da *grozota pustoši* stoluje gdje joj nije mjesto – tko čita, neka razumije – koji se tada zateknu u Judeji, neka bježe u gore! (15) Tko bude na krovu, neka ne silazi i ne ulazi u kuću da iz nje što uzme. (16) I tko bude u polju, neka se ne okreće natrag da uzme ogrtač! (17) Jao trudnicama i dojiljama u one dane! (18) A molite da to ne bude zimi (19) jer će onih dana biti tjeskoba kakve ne bi od početka stvorenja, koje stvori Bog, *sve do sada*, a neće je ni biti. (20) I kad Gospodin ne bi skratio dane one, nitko se ne bi spasio. No poradi izabranih, koje on sebi izabra, skratio je on te dane. (21) Ako vam tada tko rekne: 'Evo Krista ovdje! Eno ondje!' – ne vjerujte. (22) Ustat će doista lažni kristi i *lažni proroci* i tvorit će znamenja i čudesa da, bude li moguće, zavedu izabrane. (23) Vi dakle budite na oprezu! Evo, prorekao sam vam sve!« (Mt 24,15-28; Lk 21,20-24).

U to je vrijeme Vespazijan,⁴⁶ po Tiberijevu nalogu, vladao Galacijom.⁴⁷ Prema drevnom rimskom običaju upravitelji su bili dužni obavijestiti cara o događajima da caru ne bi promaknuo nijedan događaj. Pilat je priopćio caru Tiberiju o uskrsnuću Isusa Krista, ali i o drugim Kristovim čudesnim događajima, tako da su mnogi povjerovali da je Bog. Tiberije je to izložio u Senatu, ali je Senat odbio Tiberijev sud. Tada je Tiberije zadržao svoj sud i ništa nije htio učiniti protiv Kristova učenja. Naprotiv, smrću je prijetio kršćanskim optužiteljima.⁴⁸

Vespazijan je dobio dozvolu od cara pa je godinama skupljao vojsku te je s brojnom vojskom, a na dan Pashe, opkolio Jeruzalem i u njemu zatvorio množ-

⁴⁵ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest...*, 262.

⁴⁶ Vespa, -ae, f. – osa. Vespazijan je nazvan po osama.

⁴⁷ Galacija je povijesna pokrajina u središnjoj Maloj Aziji koju su III. stoljeću prije Krista nastanili Galaćani. Imenima Kelti, Gali i Galaćani nazivao se narod Galaćani. Tim su imenom nazivani žitelji sjevernoga kraljevstva i rimske provincije [usp. Dragutin MATAK, Kome i kada je napisana Poslanica Galaćanima?, *Biblijski pogledi*, 1 (1993) 1, 63-74].

⁴⁸ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest...*, 254-256.

tvo koje je došlo na svetkovinu. Uoči Vespazijanova dolaska Duh Sveti upozorio je kršćane da napuste Jeruzalem:

»(20) Kad ugledate da vojska opkoljuje Jeruzalem, tada znajte: približilo se njegovo opustošenje. (21) Koji se tada zateknu u Judeji, neka bježe u gore; a koji u Gradu, neka ga napuste; koji pak po poljima, neka se u nj ne vraćaju (22) jer to su dani odmazde, da se ispuni sve što je pisano. (23) Ja o trudnicama i dojiljama u one dane jer bit će jad velik na zemlji i gnjev nad ovim narodom. (24) Padat će od oštrice mača, odvodit će ih kao roblje po svim narodima. I Jeruzalem će gaziti pogani sve dok se ne navršne vremena pogana« (Mt 24,15-21; Mk 13,14-19).

Po zauzeću Jeruzalema Vaspazijan je zapovjedio da se pronađu i pogube svi potomci Davidova roda da ne bi ostao nitko od kraljevske loze.⁴⁹ Jeruzalem su razorili, a Hram do temelja srušili. Vespazijan je naslijedio carsko prijestolje i vratio se u Rim, a sina Tita ostavio je u Jeruzalemu. Zavladao je glad, mnogi su umirali, a opkopi su bili puni leševa. Širio se veliki smrad i pojavila se kuga. Čim je to Tit vidio, podigao je glavu k nebu i rekao: »Gospodine, ti vidiš da ja ovo ne činim.« Nakon dugo vremena neki su Židovi htjeli ponovno izgraditi Jeruzalem. Kad su u rano jutro izišli van, vidjeli su mnogo križeva od rose te su se prestrašili i pobjegli. Pozivajući se na kroničara Mileta, Voraginski piše da su drugo jutro na svojoj odjeći vidjeli krvave križeve. Kada su treći put izišli, spalio ih je oganj.⁵⁰ Josip Flavije je napisao: »To se Židovima dogodilo kao kazna zbog Jakova Pravednoga koji je bio brat Isusa, nazvanoga Krist. Premda je bio posve pravedan Židovi su ga pogubili.«⁵¹ U Jeruzalemu je nastao pokolj i Židovi su se raspršili po cijelom svijetu. Kazna ih je stigla zbog umorstva Jakova, ali prvenstveno zbog ubojstva Isusa Krista. Tako su se ostvarile Kristove riječi:

»(13) Kad je izlazio iz Hrama, rekne mu jedan od njegovih učenika: 'Učitelju, gledaj! Kakva li kamenja, kakvih li zdanja!' (2) Isus mu odvrati: 'Vidiš li ta veličanstvena zdanja? Ne, neće se ostaviti ni kamen na kamenu nerazvaljen.' (3) Dok je zatim na Maslinskoj gori sjedio sučelice Hramu, upitaju ga nasamo Petar, Jakov, Ivan i Andrija: (4) 'Reci nam kada će to biti i na koji se znak sve to ima svršiti?'« (Mt 24,1-3; Lk 21,5-7).

Zaključak

Apostoli sv. Filip i Jakov Alfejev zauzimaju iznimno važno mjesto u kršćanstvu. Filip se spominje prvi jer je po redosljedu pristupanja Isusovim učenicima bio peti, a Jakov deveti. O njima govore evanđelja, poslanice, Djela apostolska, kroničari i povjesničari. Znamenita je *Jakovljeva poslanica* u kojoj sv. Jakov piše o Božjoj svetosti, pravoj bogoljubnosti, nepristranosti, vjeri i dje-

⁴⁹ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest...*, 324.

⁵⁰ Jacobus de Voragina, *Zlatna legenda...*, 300-302.

⁵¹ Citirano prema: Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest...*, 293.

lima, obuzdavanju jezika, pravoj i lažnoj mudrosti, ali i krivom samopouzdanju. Također, piše protiv nesloge te upozorava bogataše. Poslanica završava riječima o strpljivosti i molitvi.

Apostolski oci Barnaba, Klement Rimski, Herma, Ignacije Antiohijski i Polikarp iz Smirne, kao i povjesničari i kroničari Josip Flavije, Izidor, Hegezip, Jeronim, Milet, Baleta i dr. pišu o apostolima sv. Filipu i sv. Jakovu. Euzebije Cezarejski u svom djelu »Crkvena povijest« navodi da je sv. Filip razapet je na križ i kamenovan u antičkom Hierapolisu oko 80. godine, a sv. Jakov Alfejev u Jeruzalemu oko 62. godine. Djela navedenih autora kao i evanđelja, poslanice, Djela apostolska i Nikodemovo evanđelje te predaje i legende ishodištem su Jakovu Voraginskom koji je napisao kultno djelo »Zlatna legenda ili životi svetaca«. Marku Maruliću izvorom su ponajprije bili: evanđelja, poslanice i Djela apostolska, a koristio je i djela Hegezipa, Euzebija Cezarejskoga, Josipa Flavija i Jakova Voraginskoga. Marulićeve pjesme o apostolima sv. Filipu i sv. Jakovu u suglasju su s novozavjetnim spisima. Spomendan sv. Filipa i Jakova svetkuje se istoga dana zato što su njihove relikvije položene jedna do druge u rimskoj crkvi *Dvanaest apostola*.

Helena Dragić*

Apostles St. Philip and James, Son of Alphaeus, in Hagiography and Marko Marulić's Poetry

Summary

Paper discusses the twelve disciples and apostles of Jesus based on the Gospels of St. Matthew, Mark, Luke and John, Acts of the Apostles and Jacobus de Varagine's work *Aurea legenda aut vitae sanctorum*, as well as other relevant literature. Special attention is paid to the (re)construction of the life of the apostles St. Philip and St. James. Juraj Šižgorić and Marko Marulić wrote about the apostles in their poems, among whom they included St. Paul. St. Philip preached among the Scythians. He was crucified and stoned to death in Hierapolis. His two daughters testified to their faith in Jesus Christ by suffering a martyr's death. St. James, son of Alphaeus, was also known as James the Less, James the Just, and the Brother of the Lord because he was remarkably similar to Jesus, so they were misrecognized. He was the first bishop of Jerusalem where he was tortured and murdered. Relics of the apostle St. James, son of Alphaeus, are in the Roman church of *Dodici apostoli* next to the apostle St. Philip. Therefore, Catholic Church celebrates them on the same day. The memorial of St. Philip and St. James, son of Alphaeus, was celebrated on May 1st up to 1955. That year pope Pius XII designated May 1st as a memorial of St. Joseph the Worker and the memorial of St. Philip and James was moved to May 3rd.

Key words: apostles, Acts of the Apostles, Gospels, legends, historians.

(*na engl. prev. Nikola Sunara*)

* Helena Dragić, PhD, Assoc. Prof., University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, Poljička cesta 35, HR-21000 Split, Croatia; E-mail: hdragic@ffst.hr.